

LA DUALITAT CAMP-CIUTAT AL NORD-EST CATALÀ A PRINCIPIS DEL S. III

LLUÍS PALAHÍ GRIMAL

Respecte a la dinastia severa, la historiografia se sol dividir entre els que la consideren iniciadora o agreujadora dels problemes que conduiran al llarg del s. III a profundes transformacions en l'estructura social, econòmica i política romana, i aquells que opinen que es tracta del darrer moment d'estabilitat abans de l'esclat definitiu de la crisi.

En ambdós casos, però, es remarca que els problemes estructurals que afectaven la societat romana estaven ja clarament latents, i, en molts casos, afloraven a la superfície, alguns ja des d'època dels darrers emperadors antonins -Marc Aureli i Còmode-. Tractar aquests problemes és intentar esbrinar les causes de les transformacions que conduiran a l'estructura del dominat Baix Imperial. És aquest un dels temes més complexos i controvertits de la història de Roma.

Són múltiples i variades les causes adduïdes, algunes d'elles aparegudes com a conseqüència d'altres factors i que acaben esdevenint causes d'altres problemes. Tot sovint resulta complex intentar esbrinar quina és la causa i quina la conseqüència dins un procés on ambdós s'entrecreuen i confonen.

Entre les causes que actuen dins aquest procés es podrien citar una crisi de producció, causa i efecte de la devaluació monetària, una militarització de la societat- en la qual juguen un important paper els emperadors severa-, problemes fronterers amb els bàrbars que acabaran desembocant en un rosari de conflictes bèl·lics, crisi del sistema de producció esclavista -punt aquest molt discutit-, decadència de les ciutats i fugida de les oligarquies locals cap al camp, on es produirà un procés de concentració de la terra.

És aquest darrer punt el que tractarem en aquest estudi.

Així, s'argumenta per diverses raons: augment de la plebs urbana, manca de mà d'obra al camp -que debilita els ingressos de les oligarquies municipals, al mateix temps de reduir les produccions agrícoles-, augment de les càrregues fiscals a les ciutats..., els sectors més privilegiats abandonen l'estructura municipal, desatenent les magistratures, antics honors convertits ara en càrregues, i traslladant-se a les seves propietats rurals. Així, un cabdal econòmic anteriorment destinat a la comunitat urbana s'inverteix ara en propietats privades, en un moment en què la ciutat necessitava més que mai d'aquestes aportacions degut al creixement de la seva població amb l'aparició de molta població rural pobra que ha d'abandonar les seves terres.

En definitiva es planteja una crisi urbana i un trasllat dels poderosos i llurs fortunes al camp, on es produeix un procés de concentració de la terra a costa dels petits propietaris que es veuen obligats a vendre, traslladant-se a la ciutat -on passen a engruixir les files de la plebs pobra- o restar al camp treballant les terres d'un altre.

Totes aquestes causes, i d'altres que s'han adduït per intentar explicar el procés de transformació que afecta l'Imperi al s. III, responen a esquemes i concepcions globalistes que comprenen tot l'Imperi, i que tot sovint solen estar inspirades -especialment en el que fa referència a la situació agrícola en la conjuntura itàlica.

És aquesta una d'aquelles teories globalistes i estereotipades que ha arribat a assolir tant de ressò entre la historiografia que els investigadors han acabat aplicant-la d'una forma automàtica als seus estudis. Així, a les anàlisis de la situació a les diverses províncies s'ha aplicat l'axioma d'una crisi urbana al s. III, tot sovint sense cercar dades concretes que avalessin o refutessin la hipòtesi.

Tot sovint, en realitzar estudis regionals, centrats en una determinada província o àrea geogràfica restringida, s'han aplicat els esquemes emprats per explicar la situació a nivell global, acceptant-los d'una forma mecanicista. Avui resulta obvi que la situació no és igual a tot l'Imperi, i que esquemes que són vàlids a nivell global no ho són quan s'apliquen a àrees o territoris determinats. Així, la situació al nord d'Àfrica, per exemple, no és comparable a la d'altres zones com la Dàcia o la Gàl·lia, més directament afectades pels esdeveniments bèl·lics i polítics. Aquest és un dels principals problemes de les teories globals, que tot sovint no són aplicables a camps més restringits i concrets.

Tampoc la situació a Hispània és comparable a la d'altres províncies, ja que presenta tot un seguit d'especificitats. Allunyada durant tot el s. III d.C. de l'escena política, que és en gran mesura escena militar, s'allunya al mateix temps, almenys parcialment, de l'evolució general. Aquest fet no es redueix a l'àmbit polític i de lluita pel poder, en el qual no participa, entre d'altres raons, perquè no disposa, a penes, de tropes acantonades al seu territori, sinó també econòmic. Al s. III, l'economia es mou en gran mesura segons les necessitats dels exèrcits i el seu aprovisionament. Les seques monetàries s'ubiquen als llocs on hi ha acantonades les tropes i la cort imperial, i això allunya en certa mesura la Península Ibèrica dels principals circuits monetaris.

De fet, en aquest període, la península només es veu immersa de ple i de forma clara en la lluita pel poder imperial en la guerra que enfrontà Clodi Albí amb Septimi Sever. Segons sembla, molts potentats hispans s'uniren al partit perdedor -el de C. Albí- i un cop acabat el conflicte perderen les seves terres, confiscades per Septimi Sever, i, tot sovint, les vides també. Aquest fet i la manca de tropes eren motius suficients per apartar-se de la política, especialment en moments de tant trasvals.

Però ni tan sols a Hispània la situació és homogènia, i no ho és perquè el procés històric, la conquesta i la romanització no es varen produir de la mateixa manera ni al mateix temps, la qual cosa provocà que les diverses zones de la península arribessin al segle III en diverses circumstàncies. Efectivament, es fa difícil comparar àrees tan romanitzades com la Bètica o la costa Mediterrània, amb una alta densitat d'ocupació i una xarxa urbana clarament establerta i desenvolupada, amb el nord-oest peninsular o la meseta, de romanització més tardana i una xarxa urbana menys desenvolupada.

És per aquesta raó que abans d'expressar idees com la crisi urbana i la seva aparició a principis del s. III, cal analitzar cada zona en concret, amb les seves especificitats.

El nord-est del que actualment és Catalunya va ser la primera zona de la península Ibèrica ocupada pels romans i, per tant, una de les primeres en rebre l'influx romanitzador. A partir del s. I a.C. es converteix en una zona amb un important teixit urbà i amb una alta densitat d'ocupació rural.

L'àrea del nostre estudi es limita a l'àrea costanera i prelitoral de les actuals províncies de Girona i Barcelona, fins a la ciutat de *Barcino*. Però

ni tan sols en una àrea tan reduïda com aquesta es pot parlar d'una evolució homogènia de les diverses ciutats. No tots els nuclis urbans són creats al mateix moment ni amb els mateixos objectius. I les motivacions i el moment de la seva fundació determinaran en certa mesura l'evolució posterior de les diverses ciutats, que arribaran en molt diferents circumstàncies a principis del s. III.

La variada funció assumida per les ciutats determina, en part, la diversa situació en què arriben a finals del s. II d.C. Ciutats com *Iluro*, *Baetulo* o *Empúries* són nuclis concebuts com a assentaments de colons i que deuen gran part de la seva prosperitat al comerç. Segurament també *Gerunda* representi un assentament de colons, amb el seu conseqüent repartiment de terres, però la seva existència ve essencialment marcada pel seu paper com a enclau estratègic, i els avatars de les canviants modes o de les rutes comercials no l'afectaran. *Barcino*, per contra, és un enclau essencialment polític¹, nascut com a centre administratiu d'un territori, que, tot i disposar de nuclis urbans, aquests no disposaven en època augustea d'estatuts municipals.

Les tres ciutats nascudes en unes circumstàncies i amb uns objectius semblants -*Baetulo*, *Iluro* i *Empúries*- pateixen una evolució bastant similar entre elles. Aquests tres nuclis urbans són presentats, a la majoria d'obres d'història de la Hispània romana, com a exemples paradigmàtics de ciutats en plena decadència durant el s. III. Però si s'analitza amb deteniment la situació d'aquests nuclis urbans durant el període sever, s'observa que aquesta no és nova. Per tant, si es manté que aquestes ciutats es troben en crisi, caldrà acceptar també que aquesta és molt anterior, iniciada ja a finals del s. I d.C.

Però, es tracta realment d'una crisi? ¿O és un procés de readaptació a noves circumstàncies, diferents de les que varen conduir a la seva fundació?

Un fet que sembla observar-se a les tres ciutats és l'abandonament de les vivendes més luxoses, a partir de finals de la primera centúria de la

¹ GRANADOS, O. (1991): Estructura urbana de la ciutat romana, *Història de Barcelona* (editat per E. Sobrequés), Barcelona, pàg.140-201.

nostra era. Així, a Badalona, la casa del carrer Lladó² sembla abandonar-se a finals del s. I d.C. D'època flàvia sembla l'abandó de la domus localitzada al pati de la casa rectoral de Sta. Maria³ mentre que, pràcticament un segle més tard s'abandonarà la possible vivenda descoberta l'any 1969 al carrer del Temple⁴. Paral·lelament a aquest procés s'obliteren alguns trams de la xarxa de clavegueram, al llarg del s.II.

A Empúries serà al llarg d'aquesta segona centúria que les vivendes més luxoses -en concret, les anomenades cases núm. 1 i 2⁵- seran abandonades, però ja durant el segle anterior un ampli barri -l'antiga Neàpolis- s'havia deixat d'ocupar com a zona de residència⁶.

Les dades al voltant d'Iluo, molt més fragmentàries, apunten a una situació semblant.

De tota manera, aquests abandonaments de determinades zones o edificis no impliquen una decadència de les ciutats, sinó un canvi, una readaptació a noves circumstàncies i al nou rol que aquestes han de jugar.

En el cas de les dues ciutats del Maresme, resulta difícil aplicar la teoria d'una excessiva pressió sobre els curials i la consegüent fugida al camp dels més rics, defugint l'exercici de les diverses magistratures i munera. De fet, el problema del desinterès de les classes altes per fer donatius a les ciutats, i de forma indirecta a la plebs urbana, va aparèixer pràcticament amb la consolidació durant el s. I d.C. del sistema imperial. Aquest procés d'evergetisme i de donatius -amb l'erecció de monuments o edificis públics, finançament d'espectacles o distribució d'aliments a la població- tenia un

² GUITART, J. (1976): *Baetulo. Topografia arqueològica. Urbanismo e historia*, Badalona, pag 81-88. Tot i que tant BALLL, A.(1964): *Mosaicos romanos de Baetulo, Zephyrus*, XV, pàg.85-100, com BARRAL, X. (1978): *Les mosaïques romanes et medievals de la Regio Laietana. (Barcelona et ses environs)*, Barcelona, daten el conjunt de mosaics apareguts dins la vivenda a finals del s. I d.C. o ja dins la segona centúria, cosa que podria retardar la data de l'abandonament.

³ GUITART, *Baetulo. Topografia...*, citat, pàg.81-112; AQUILUÈ, J.(1987): *Las cerámicas africanas de la ciudad romana de Baetulo (Hispania Tarraconensis)*, Oxford,(B.A.R.International Series 337).

⁴ GUITART, *Baetulo. Topografia...* citat, pàg.81-112.

⁵ NIETO, J. (1987): *Acerca del progresivo despoblamiento de Ampurias, Revista di Studi Liguri*, XLVII, pàg. 34-57.

⁶ CAMPO, M. i RUIZ DE ARBULO, J. (1987): *Conjuntos de abandono y circulación monetaria en la Neapolis emporitana, Empúries*, 48-50, pàg.152-163. NOLLA, J.M. (1992): *L'abandonament de la Neapolis emporitana. Estat de la qüestió i noves dades, Miscel·lània arqueològica a Josep M. Recasens*, Tarragona, pàg. 83-89.

important caire polític i era emprat per aquells personatges que desitjaven fer carrera i veien en les magistratures municipals el punt de partida del seu ascens. Amb l'establiment del sistema imperial i la creació d'un important cos de funcionaris, la carrera política es desenvolupava per d'altres viarany, abandonant-se els mètodes tradicionals usats per obtenir el suport del poble, menys influent ara.

Les zones del voltant de *Baetulo*⁷ i *Iluro*⁸ conformen possiblement, després de la vall del Guadalquivir, l'àrea amb més densitat de vil·les i assentaments. Aquesta concentració és tan elevada que tot sovint resultaria difícil atorgar un terreny mínimament rendible a cada vil·la. En molts casos no es tracta tant, de fet, d'explotacions agrícoles, com de simples vivendes suburbanes.

Baetulo i *Iluro* varen néixer amb el propòsit d'assentar-s'hi població, i aquesta segueix essent en gran mesura la seva funció. Però la població a la zona ha crescut tant amb el pas del temps que els nuclis urbans, limitats pel seu pomerium, no poden absorbir-la. I són els que disposen de més recursos econòmics els que, per una banda, volen més espai per a les seves vivendes i, per l'altra, els que es poden permetre una casa fora de la ciutat. Així, part de la població es trasllada fora dels murs, però a zones properes i molt ben comunicades, sobretot a través de la Via Augusta, que travessa de nord a sud el territori. La ciutat es readapta i passa de nucli residencial a centre comercial i artesanal, mantenint a la vegada el seu paper com a centre administratiu.

Un element interessant per copsar la vivacitat d'una ciutat són els edificis públics i no tant els temples, lligats a la preponderància o acceptació d'un o altre culte o divinitat, com els administratius i, sobretot, els lúdics. En aquest sentit, les termes, element essencial de la mentalitat i del modus de vida romà, són significatives. A més, les termes públiques són presents a pràcticament totes les ciutats romanes, fins i tot aquelles on altres edificis de lleure, com teatres, amfiteatres o cirques, hi són totalment absents.

En aquest sentit, és cert que les anomenades termes republicanes de

⁷ PREVOSTI, M. (1981a): *Cronologia i poblament a l'àrea rural de Baetulo*, Badalona.

⁸ PREVOSTI, M. (1981b): *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*, Barcelona.

*Baetulo*⁹ foren abandonades en algun moment indeterminat de l'alt imperi, i parcialment ocupades, precisament, per estructures artesanals (un forn de pa, i, ja al baix imperi, per una premsa d'oli). Però, al mateix temps, una inscripció fa referència al *curator balinei novi*¹⁰. Aquesta dada ens parla de l'existència d'un altra conjunt termal de caire públic, que Guitart ha associat a les restes aparegudes a l'hort de les Monges.

A Iluro, més desconeguda quant a la seva estructura urbana, s'hi varen descobrir els anys seixanta, a l'indret conegut com a can Xammar, les restes del que s'ha identificat com les latrines i zones fredes (*frigida-ria*) d'un edifici termal¹¹. Els paviments musius que conformaven la pavimentació d'algunes de les cambres han estat datades estilísticament en època severa¹².

És a dir, que en un moment en què la ciutat ja havia d'estar en plena decadència segons les interpretacions tradicionals la comunitat està en condicions d'erigir o reformar un edifici termal que, òbviament, no tindria raó de ser sense clients.

Així, dos nuclis concebuts originàriament com a centres administratius, comercials i, sobretot, per assentar-s'hi colons veuen variada substancialment la seva funció. La faceta administrativa va ser en gran mesura assumida des d'August per la nova ciutat de *Barcino*, que absorbirà també part del cabdal comercial -especialment centrat en l'exportació del vi de la Laietània-. Per altra banda, la població viu en part fora dels nuclis urbans. Així, *Baetulo* i *Iluro*, mantenint sempre una certa funció administrativa i comercial, esdevenen centres artesanals, redistribuïdors dins un territori i punt de referència de la població. *L'ager* es troba ara més que mai integrat

⁹ GUITART, *Baetulo. Topografia...* citat, pàg. 62-78. PALAHÍ, Ll. i VIVÓ, D. (1993): Les termes de Baetulo, *La utilització de l'aigua a les ciutats romanes* (editat per R. Mar, J. López i Ll. Pinyol), Tarragona, pàg. 112-118 (Documents d'arqueologia Clàssica,0).

¹⁰ C.I.L.II, núm. 4610. FABRE, G., MAYER, M. i RODÀ, I (1984): *Inscriptions romaines de Catalogne.I. Barcelone (sauf Barcino*, París, núm. 141. GUITART, *Baetulo. Topografia...* citat, pàg. 39-40, núm. 7.

¹¹ D.D.A.A. (1990): Can Xammar (Mataró, el Maresme). Campanyes d'excavació,(1964-68 i 1970), *Laietania*, 5. PERA, J. (1992): Aportació de l'excavació de can Xammar al coneixement de l'urbanisme d'aquest sector d'Iluro, *Laietania*, 7, pàg.5-34.

¹² BARRAL, X., *Les mosaïques romanes...* citat. ID. (1978): Mosaicos romanos de Mataró: La villa de can Llauder y el edificio de can Xammar, *Congreso Nacional de Arqueología*, XII, (Jaén), pàg. 735-746.

amb la ciutat i és més clarament que mai una extensió de la mateixa.

Empúries, tot i presentar un quadre semblant, ofereix algunes especificitats pròpies. La ciutat va créixer enormement en uns moments en què era el nucli hegemònic d'un extens territori. Però la creació d'altres urbs - com *Gerunda*- i el canvi de determinades rutes comercials, desviades cap a *Barcino* i Tàrraco, suposaren un cop molt dur per a Empúries. Ja al s. I d.C. resulta evident que la ciutat ha crescut per damunt de les seves possibilitats i s'abandonen alguns barris, com succeeix amb la Neàpolis.

Tot sembla indicar que Empúries esdevé un centre de mercat local, enfocat cap al seu rerepaís, on els rics comerciants -potser els ocupants de les vivendes més luxoses- prefereixin anar-se'n a d'altres nuclis més actius des d'aquest punt de vista, com *Barcino* o la pròpia Tàrraco.

L'àrea del fòrum, una de les més conegudes i excavades de la ciutat romana, mostra una pervivència de l'activitat fins al s. III d.C., tot i el deteriorament de les seves estructures més sumptuoses, però també més superficials i innecessàries, com són el pòrtic i el criptopòrtic, que seran reaprofitats per a establiments simples, com *tabernae*¹³.

La sensació que s'obté en analitzar la ciutat emporitana durant la segona i part de la tercera centúria és que s'esdevé un mercat per als productes del rerepaís, segurament de caire sols local, amb la seva activitat desenvolupada a l'espai obert més gran, és a dir, al fòrum i els seus voltants -aprofitant encara l'existència del port-, i un gradual desplaçament de la població, que es va concentrant cap a la zona de la Paleàpolis, on al baix imperi la ciutat ressorgirà amb força.

De fet, en aquesta zona és on s'han recuperat fins ara els materials més tardans dins la ciutat. Fins i tot en analitzar la quantitat de moneda recuperada s'observa que a l'àrea del fòrum s'hi troben més monedes del s. III que a la resta de punts de la localitat¹⁴. Però potser els arguments més importants siguin la construcció de *tabernae* al damunt de les ruïnes tant del pòrtic com del criptopòrtic¹⁵, que indiquen no un abandonament del

¹³ AQUILUÈ, J., MAR, R., NOLLA, J.M., RUIZ DE ARBULO, J. i SANMARTÍ, E. (1984): *El fòrum romà d'Empúries*, Barcelona (Monografies Emporitanes, VI). MAR, R. i RUIZ DE ARBULO, J. (1993): *Ampurias romana. Historia, arquitectura y arqueología*, Sabadell.

¹⁴ AQUILUÈ et al., *El fòrum...* citat, pàg. 482.

¹⁵ AQUILUÈ et al., *El fòrum...* citat, pàg. 110 i ss.. MAR i RUIZ DE ARBULO, *Ampurias romana...* citat, pàg. 415 i ss.

sector sinó un reaprofitament per a un ús ben diferent.

També l'estudi d'alguns dels carrers de la ciutat romana denoten una freqüentació al llarg del s. III, tot i que no siguin objecte de reparacions per part de l'ordo municipal des del s. II¹⁶.

La ciutat romana s'havia convertit en quelcom massa gran donada la nova situació que vivia la ciutat. El fòrum sembla convertir-se en plaça de mercat per als productes del rerepaís i els antics carrers de la ciutat, en camins que condueixen cap a aquest mercat que ocuparia la zona del fòrum i àrees adjacents. Quan a la població, l'abandonament de determinats barris des de finals del s. I d.C. no implica una despoblació total de la ciutat, que no es devia produir en cap moment¹⁷. Però la reducció de la població sí que devia motivar una contracció de l'espai urbà i, segurament ja des del s. II i, especialment al llarg de tota la tercera centúria, els emporitans es devien anar traslladant i concentrant a la zona de Sant Martí d'Empúries¹⁸. Aquesta concentració havia de permetre un més econòmic manteniment de serveis com clavegueram o reparació de carrers, que resultava car i superflu en un espai tan gran com l'antiga ciutat romana, ara escassament poblada.

Així, no es pot parlar d'una crisi en el sentit estricte, sinó d'una readaptació a unes noves circumstàncies -que en aquest cas no responen a una conjuntura general, sinó a la situació concreta d'aquesta urbs-, amb l'abandonament d'àrees i estructures que resulten supèrflues donat el nou rol que ha de jugar la colònia.

Ben diversa és la situació a d'altres nuclis urbans. De *Gerunda*, en sabem ben poca cosa per aquest moment, però tot sembla indicar que la ciutat va en ascens fins assolir al Baix Imperi l'hegemonia dins el nord-est català.

¹⁶ CASTANYER, P., SANMARTÍ, E., SANTOS, M., TREMOLEDA, J., BENET, C., CARRETÉ, J.M., FABREGA, X., REMOLÀ, J.A., ROCAS, X. (1993): L'excavació del kardo B. Noves aportacions sobre l'abandonament de la ciutat romana d'Empúries, *Cypselà*, X, pàg. 159-194.

¹⁷ Les cisternes del fòrum es mantenen en ús fins a finals del s. III d.C. i no són abandonades simplement, sinó desmuntades, la qual cosa implica l'existència de població que va voler aprofitar els elements constructius que les conformaven, sobretot les cobertes.

¹⁸ Tot i la inexistència de proves arqueològiques d'ocupació d'aquest sector durant els s. II i III, aquesta ubicació sembla la més lògica atès que aquí revifarà la ciutat amb força al Baix Imperi. De tota manera no es pot descartar que inicialment la població es concentrés en un altre indret, potser fins i tot dins la pròpia ciutat romana, amb molts espais per conèixer encara avui.

També *Barcino* sembla passar per un bon moment: Creada en temps d'August com un centre clarament administratiu esdevé ben aviat la segona ciutat en importància del territori després de Tàrraco, tant des del punt de vista administratiu com comercial.

En època severa, *Barcino* no només no està en crisi sinó que es detecta a moltes vivendes un procés de reformes de caire luxós amb noves pavimentacions d'*opus tessellatum*. Així, sembla succeir a una casa situada entre les torres 25 i 26¹⁹, al C/ Comtes de Barcelona²⁰, a una vivenda a la baixada de Caçadors²¹ o a la domus trobada sota el palau Arquebisbal²².

I aquest procés es extensible a vivendes que, situades extramurs, es troben molt a prop de les muralles. Així, la vil·la suburbana de la plaça d'Antoni Maura²³ sembla construïda en aquests moments. I és que *Barcino* no sols no entra en un procés de decadència, sinó que per contra va guanyant en importància, atraient no tan sols a les personalitats polítiques sinó també als grans comerciants.

L'altre aspecte del problema seria la situació al camp, a la qual ja hem fet alguna referència en parlar de la cojuntura als nuclis urbans.

¿Existeix realment una fugida cap al camp dels poderosos i llurs fortunes? Així ho manté gran part de la historiografia, i com a prova se solen adduir les reformes, sovint de caire sumptuari, que pateixen algunes de les vil·les del nord-est peninsular.

I és aquest un fet interessant. Les reformes sumptuàries han estat l'argument decisiu per parlar d'un desviament del capital dels rics cap a les seves propietats al camp, que passarien a convertir-se en primera vivenda.

Però, fins a quin punt és real aquest fet? Per una banda, la prolife-

¹⁹ BARRAL, X. *Mosaiques romaines...* citat.

²⁰ BALIL, A.(1973): Casa y urbanismo en la España antigua. III, *Studia Archeologica*, 20, (Santiago de Compostela), pàg. 37-39.

²¹ GRANADOS, Estructura urbana... citat, pàg. 194.

²² GRANADOS, J. O. i RODÀ, I. (1977): Restos de una casa romana en el patio del palacio arzobispal de Barcelona, *Congreso Nacional de Arqueología*, XV, (Lugo), pàg. 983-997. ID (1980) Restos de una casa romana en el patio del palacio arzobispal de Barcelona, *Noticario Arqueológico Hispánico*, 9, pàg. 449-464.

²³ VERRIÉ, F.P., SOL,J., ADROER, J.M. i RODÀ, I (1971): Actividades arqueológicas del Museo de Historia de la ciudad en los últimos cinco años (1966-1970), *Congreso Nacional de Arqueología* XII, (Jaén), pàg.769-786.

ració dels paviments musius polícroms -un dels aspectes més evidents arqueològicament parlant d'aquest procés- sembla més fruit d'una "moda", segurament propiciada per l'arribada d'artesans i corrents decoratives del nord d'Àfrica. La pavimentació amb mosaic de les sales nobles de les grans vivendes s'esdevé un fet generalitzat al nord-est català, tant a la ciutat com al camp. Aquest no és argument suficient per parlar d'un canvi de les vil·les rurals a primera vivenda. L'existència d'altres elements dins les cases podrien ser més indicatius. Així, per exemple, l'aparició a les vil·les de conjunts termals, d'un alt cost, tant constructiu com de manteniment, podrien indicar un ús d'aquestes com a primera vivenda, però no és així. Les termes apareixen dins els assentaments rurals al llarg del s. I d.C i són reflex de la implantació de les costums i formes de vida romanes, construïdes per gent que vol gaudir al camp de les mateixes comoditats de què disposava a la ciutat. De la mateixa manera es podria interpretar la proliferació de paviments musius. Aquests també són presents a aquelles ciutats que al s. III encara segueixen disposant de domus luxoses, com és el cas de *Barcino*. I, un cop més, cal recordar que l'àrea al voltant de *Baetulo* i *Iluro* és una zona suburbana on la gent viu al voltant de l'*oppida* des de fa molt de temps i els paviments musius hi són abundants. En aquest cas, la gent ja fa com a mínim uns cent anys que usen aquestes vil·les com a primera vivenda, i per tant no hi ha un canvi en la seva funció.

Per l'altra, la suposada fugida cap al camp dels rics no comporta l'aparició de noves vil·les, sinó que es tracta de reformes dutes a terme en assentaments ja existents.

De fet, una de les poques vil·les o assentaments fora ciutat que és construïda en aquest moment és la vil·la de la plaça d'Antoni Maura de Barcelona. I en aquest cas resulta obvi que el seu propietari no intenta defugir cap mena d'obligació municipal, en construir-se una vivenda a menys d'un centenar de metres de les muralles. No és als voltants de *Barcino* l'únic indret on succeeix aquest fet. La vil·la del Pla de l'Horta²⁴, per exemple, que passa en època severa per importants transformacions, es troba a solament tres quilòmetres de la ciutat de *Gerunda*, i, encara que passés a primera vivenda, els motius no podrien estar relacionats amb un

²⁴ PALAHÍ, LI. i VIVÓ, D. (1994): Anàlisi estructural de la vil·la del Pla de l'Horta, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXIII, 1994, pàg. 157-170. NOLLA, J.M. i SAGRERA, J. (1993): Els mosaics de la vil·la romana del Pla de l'Horta (Sarrià de Ter), *Cypsela*, X, pàg. 145-158.

intent del seu propietari de defugir les responsabilitats municipals. La situació de *Gerunda*, al vessant d'un turó, li donen un aspecte més proper a una fortalesa que a una ciutat. El seu limitat espai urbanitzable devia portar a la població amb recursos a establir-se a la plana que s'estén al voltant del nucli emmurallat. Així succeiria amb vil·les de la importància i riquesa de Vilablareix, Montfullà, Bell-lloc del Pla o la ja citada del Pla de l'Horta.

Tampoc es produeixen en aquest període un nombre significatiu d'abandonaments de vil·les rurals que puguin induir a pensar en una crisi de producció o en un procés de concentració de propietats, tot perdent els petits propietaris les seves terres en benefici dels més rics.

No sembla, per tant, el període sever un moment en què s'apunten o iniciïn canvis bruscs en l'estructura urbana al nord-est català, i menys encara de la importància que sovint se li ha volgut atribuir, anunciant i iniciant un llarg període de crisi, que s'estendrà al llarg de tot el s. III.

Mes aviat, el que s'observa és una continuïtat dins un procés iniciat ja un segle abans, aproximadament. En aquest procés algunes ciutats pateixen un canvi en el seu rol, perdent en gran mesura el seu paper com a centre de vivenda dels personatges importants, que ja fa temps viuen als seus encontorns, o a d'altres nuclis urbans més interessants políticament o comercialment com *Barcino* o Tàrraco. Però al mateix temps, aquests nuclis consoliden i reforcen el seu paper com a centre artesanal i de mercat. Les ciutats segueixen essent el centre vertebrador del territori, tant administrativament com comercialment.

Al voltant d'alguna d'aquestes ciutats es desenvolupen àrees densament poblades, com succeeix a la zona del Maresme o a l'entorn de *Barcino*. Però és aquest un procés que s'inicia també molt abans de finals del s. II.

Sí que resulta evident que a finals del s. II d.C. i a inicis de la següent centúria es produeix un important augment de la construcció i reforma de diversos edificis, tant al camp, com a algunes ciutats. L'element més vistós i espectacular d'aquest procés es reflecteix en l'aparició i generalització dels paviments *d'opus tessellatum* polícroms a les estances nobles de moltes vivendes. Aquest fet es pot relacionar amb la creixent importància del nord d'Àfrica i en les cada cop més intenses relacions establertes entre la Península Ibèrica i aquests territoris. Així, la nova moda dels paviments musius polícroms es pot relacionar, segura-

ment, amb l'arribada d'artesans nord-africans, ja que molts models semblen derivar d'elements decoratius extrets d'aquelles terres.

Potser caldria tenir present un darrer element. Durant la guerra civil que va emfrontar Septimi Sever amb Clodi Albí, molts senadors i personatges influents de la província Tarraconense es varen aliar al bàndol perdedor, el de C. Albí. Aquest fet va comportar la confiscació dels béns d'aquests personatges i de molts dels seus clients, així com l'eliminació física de molts d'ells²⁵. Aquestes propietats varen anar a engruixir en gran mesura la fortuna personal de la casa imperial, però en part també varen ser repartides entre els seus seguidors. Saber fins a quin punt les reformes produïdes a algunes vil·les són fruit del canvi de propietari és quasi impossible, però és una dada que caldria valorar.

El període sever és un moment de forta activitat edilícia, patrocinada en gran mesura pel poder imperial a través dels seus alts funcionaris. Aquesta mena d'activitat, que ja s'havia produït abans, amb August o Trajà, provoca una reacció en cadena en la qual els municipis i les oligarquies locals també hi participen, potser aprofitant fins i tot la presència d'artesans arribats per dur a terme construccions oficials.

²⁵ HISTORIA AUGUSTA. *Vita Severi*, 12.1

BIBLIOGRAFIA

- AQUILUÈ, X. (1987): *Las cerámicas africanas de la ciudad romana de Baetulo (Hispania Tarraconensis)*, Oxford (B.A.R. International Series, 337).
- AQUILUÈ, X, MAR, R., NOLLA, J. M., RUIZ DE ARBULO, J. i SANMARTÍ, E. (1984): *El Forum romà d'Empúries*, Barcelona (Monografies emporitanes, 6).
- BALIL, A. (1964): Mosaicos romanos de Baetulo, *Zephyrus*, XV, pàg. 85-100.
- BALIL, A. (1973): Casa y urbanismo en la España antigua, *Studia Archeologica*, (Santiago de Compostela), pàg. 7-39.
- BARRAL, X. (1971): Mosaicos romanos de Mataró: la villa de can Llauder y el edificio de can Xammar, *Congreso Nacional de Arqueología*, XII, pàg. 735-746.
- BARRAL, X. (1978): *Les mosaïques romaines et medievales de la Regio Laietana. (Barcelone et ses environs)*, Barcelona.
- CAMPO, M., RUIZ DE ARBULO, J. (1993): Conjuntos de abandono y circulación monetaria en la Neápolis emporitana, *Empúries*, 48-50, pàg. 152-163.
- CASTANYER, P., SANMARTÍ, E., SANTOS, M., TREMOLEDA, J., BENET, C., CARRETÉ, J. M., FABREGA, X., REMOLÀ, J. A. i ROCAS, X. (1993): L'excavació del kardo B. Noves aportacions sobre l'abandonament de la ciutat romana d'Empúries, *Cypsela*, X, pàg. 159-194.
- D.D.A.A. (1990) *Can Xammar (Mataró, el Maresme). Campanyes d'excavació (1964-68 i 1970)*, *Laietania*, 5.
- FABRE, G., MAYER, M. i RODÀ, I. (1984) *Inscriptions romaines de Catalogne. I. Barcelone (sauf Barcino)*, París, 141.
- GUITART, J. (1976): *Baetulo. Topografia arqueològica. Urbanismo e historia*, Badalona.
- GRANADOS, O. (1991): Estructura urbana de la ciutat romana, *Història de Barcelona*, I, (editat per E. Sobrequés), Barcelona, pàg. 140-201.
- GRANADOS, J. O. i RODÀ, I. (1977): Restos de una casa romana en el patio del palacio arzobispal de Barcelona, *Congreso Nacional de Arqueologia*, XV, (Lugo), pàg. 983-997.

- GRANADOS, J. O. i RODÀ, I. (1980): Restos de una casa romana en el patio del palacio arzobispal de Barcelona, *Noticiario Arqueológico Hispánico*, 9, pàg. 449-464.
- NIETO, J. (1987): Acerca del progresivo despoblamiento de Ampurias, *Revista di Studi Liguri*, XLVII, pàg. 34-57.
- NOLLA, J. M. (1992): L'abandonament de la Neàpolis emporitana. Estat de la qüestió i noves dades, *Miscel·lania arqueològica a Josep M. Recasens*, (Tarragona), pàg. 83-89.
- NOLLA, J. M. i SAGRERA, J. (1993): Els mosaics de la vil·la del Pla de l'Horta (Sarrià de Ter), *Cypsela*, X, pàg. 145-158.
- PALAHÍ, Ll. i VIVÓ, D. (1993): Les termes de Baetulo, *La utilització de l'aigua a les ciutats romanes* (editat per R.Mar, J.López i Ll. Pinyol), Tarragona, pàg. 112-118 (Documents d'Arqueologia Clàssica, 0)
- PALAHÍ, Ll. i VIVÓ, D. (1994): Anàlisi estructural de la vil·la del Pla de l'Horta, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXIV, pàg. 157-170.
- PERA, J. (1992): Aportació de l'excavació de can Xammar al coneixement de l'urbanisme d'aquest sector d'Iluro, *Laietania*, 7, pàg. 5-34.
- PREVOSTI, M. (1981a): *Cronologia i poblament a l'àrea rural de Baetulo*, Badalona.
- PREVOSTI, M. (1981b): *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*, Badalona.
- VERRIÉ, F. P., SOL, J., ADROER, J. M. i RODÀ, I. (1971): Actividades arqueológicas del Museo de Historia de la ciudad en los últimos cinco años (1966-1970), *Congreso Nacional de Arqueología*, XII, (Jaén), pàg. 769-786.